

Från röst till handling: hur elever och familjer kan delta i beslut som rör elevernas skolgång

Slutlig sammanfattande rapport

EUROPEAN AGENCY
for Special Needs and Inclusive Education

FRÅN RÖST TILL HANDLING

Hur elever och familjer kan delta i beslut som rör
elevernas skolgång

Slutlig sammanfattande rapport

European Agency for Special Needs and Inclusive Education (European Agency) är en oberoende och självstyrande organisation. European Agency samfinansieras av utbildningsministerierna i European Agencys medlemsländer och av EU-kommissionen genom ett administrationsbidrag inom ramen för Europeiska unionens (EU) utbildningsprogram.

Medfinansieras av
Europeiska unionen

Finansieras av Europeiska unionen. De åsikter som uttrycks är dock endast författarens eller författarnas egna och återspeglar inte nödvändigtvis Europeiska unionens eller Europeiska kommissionens åsikter. Varken Europeiska unionen eller Europeiska kommissionen kan hållas ansvarig för dem.

Åsikterna som uttrycks av enskilda personer i detta dokument återspeglar inte nödvändigtvis European Agencys, dess medlemsländers eller Europeiska kommissionens officiella åsikter.

© European Agency for Special Needs and Inclusive Education 2023

Redaktörer: Anthoula Kefallinou och Diana Murdoch

Denna publikation är en öppen tillgång. Det innebär att du kan läsa, använda och sprida den fritt med rättvisande källhänvisning till European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Se European Agencys policy för öppen tillgång för mer information: www.european-agency.org/open-access-policy.

Du får citera publikationen med följande källhänvisning: European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2023. *Från röst till handling: hur elever och familjer kan delta i beslut som rör elevernas skolgång – slutlig sammanfattande rapport.* (A. Kefallinou och D. Murdoch, red.). Odense, Danmark

Detta verk är licensierat enligt Creative Commons licens för Erkännande-IckeKommersiell-IngaBearbetningar 4.0 Internationell. Du får inte ändra eller översätta denna publikation utan European Agencys tillstånd.

För bättre tillgänglighet finns denna rapport på 25 språk och i tillgänglighetsanpassat elektroniskt format på European Agencys webbplats: www.european-agency.org

Detta dokument är en översättning av en originaltext på engelska. Om det uppstår några tveksamheter om riktigheten i den översatta texten hänvisas till den engelska texten.

ISBN: 978-87-7599-067-3 (elektroniskt format)

Sekretariatet

Østre Stationsvej 33
DK-5000 Odense C Danmark
Tfn.: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Kontoret i Bryssel

Rue Montoyer, 21
BE-1000 Brussels Belgium
Tfn.: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

Innehåll

Inledning	5
Fas 1: VIA-ramverket för meningsfull delaktighet i inkluderande undervisning utformas	6
<i>De främsta resultaten från policygenomgången</i>	6
<i>De främsta resultaten från litteraturgenomgången</i>	7
Fas 2: VIA-ramverket omsätts i praktiken	10
VIA-verktyglådan	12
Råd till beslutsfattare	13
Avslutande kommentarer	15
Källförteckning	16

Inledning

Både europeiska och internationella organisationer arbetar för att elever och deras familjer ska vara delaktiga i beslut och utformning av policy. Hur stor vikt man faktiskt lägger vid elevernas och familjernas åsikter när viktiga beslut som rör dem ska fattas varierar dock.

I European Agency for Special Needs and Inclusive Educations (European Agency) projekt **Från röst till handling** (VIA) undersöktes hur elever och deras familjer på ett meningsfullt sätt kan delta i beslut som rör elevernas skolgång. Projektet inleddes efter förfrågningar från företrädare för medlemsländer i European Agencys styrelse och internationella uppmaningar och initiativ för att intressenter från fler generationer ska få delta i beslut som rör skolan.

VIA-projektet hade två syften:

- att fastställa bakgrunden och motiveringen till varför det allmänt anses vara bra att elever och familjer får vara delaktiga i beslut,
- att fastställa hur beslutsfattare och andra intressenter kan se till att detta faktiskt sker i praktiken i olika länder och olika sammanhang.

Arbetet med att uppnå dessa syften skedde i två faser. Fas 1 bestod av en litteraturgenomgång, en analys av hur man tidigare har behandlat elevernas och familjerna åsikter i European Agencys arbeten. Dessutom samlande man in antal exempel på delaktighet från olika länder. Fas 2 bestod av fördjupande arbete i tre länder (Island, Malta och Norge), där man ville ta reda på hur elever och familjer kan delta och även prova hur det fungerar i praktiken.

Arbetet i fas 1 och 2 ledde fram till följande:

- en **litteraturgenomgång**, som sedan tjänade som begreppsram och empirisk bakgrund till projektet (European Agency, 2022a),
- en **fullständig rapport**, med utförlig information om allt arbete i VIA-projektet och de främsta resultaten (European Agency, 2022b),
- **VIA-verktyglådan**, som är en webbaserad resurs som ger vägledning om hur delaktighet kan åstadkommas i praktiken,
- en **infografik**, som illustrerar VIA-ramverket för meningsfull delaktighet i inkluderande undervisning och ramverkets huvudpunkter,
- en film, med åsikter från elever, familjer och beslutsfattare som deltog i en VIA-tillställning,
- denna slutrapport, där metoden som använts i projektet och de främsta resultaten sammanfattas.

Fas 1: VIA-ramverket för meningsfull delaktighet i inkluderande undervisning utformas

I fas 1 (2021) gick European Agency igenom policy- och forskningslitteratur i syfte att lägga en god begreppsmässig och empirisk grund för VIA-projektet. Från European Agencys tidigare arbeten och 19 **European Agency-länder** samlade projektmedarbetarna även in och analyserade exempel på hur man aktivt ser till att elever och familjer får vara delaktiga i beslut.

Detta arbete resulterade i **litteraturgenomgången för VIA-projektet** (European Agency, 2022a), som ger specifik bakgrundsinformation och evidens för hur man på ett meningsfullt sätt kan låta elever och familjer komma till tals vid beslut som rör elevernas skolgång.

Resultaten från policy- och litteraturgenomgången visade tydligt att man alltmer börjar anse att det är viktigt att elever och deras familjer får komma till tals när beslut som rör skolan ska fattas. Man har dock inte alltid den teoretiska och praktiska kunskap som krävs för att åstadkomma detta i praktiken i olika sammanhang och med olika intressenter.

 Det är ju faktiskt vi som går i skolan, så våra åsikter borde vara de viktigaste.

(elevföreträdare vid VIA-tillställning)

De främsta resultaten från policygenomgången

- Barnens rätt att få komma till tals och få sina åsikter beaktade i frågor som rör dem själva gäller ALLA barn. Det har tagit 30 år av upprepat policyarbete och skolpraktik att gå från att erkänna barns rätt att komma till tals till att de faktiskt får åtnjuta denna rätt.
- Familjernas åsikter måste efterfrågas, förutsatt att principen om barnets bästa alltid är första prioritet i de slutliga besluten.
- Barn har rätt till vägledning och stöd från organisationer, institutioner och övriga samhället. Även familjerna har dessa rättigheter när de fullgör sin plikt mot barnen.

- Polycysamordning och samarbete mellan intressenter är avgörande för att barnens, föräldrarnas och familjernas rätt ska säkerställas.
- Länderna måste åta sig att systematisera och utarbeta ändamålsenliga rutiner för elevers och familjers delaktighet och samröre i samarbete med alla institutioner och intressenter i alla frågor som rör barnen.

De främsta resultaten från litteraturgenomgången

- Trots en ansenlig mängd litteratur kring delaktighet, och behovet av respekt för elevens röst i samtal kring skolan, råder det fortfarande brist på praktisk forskning.
- Att man inte har något etiskt förhållningssätt visas av maktobalanser, brist på tydlighet vad gäller syften, metoder och resultat och av att vissa röster marginaliseras och tystas.
- Forskningen handlar i allmänhet om delaktighet på skol- eller klassnivå och mindre om delaktighet i beslut på policynivå.
- Det kan inte sägas finnas särskilt mycket forskningslitteratur som behandlar delaktighet över generationsgränserna eller lokalsamhällets delaktighet i skolfrågor.
- Vuxna och elever som riskerar att exkluderas klassificeras och delas in i grupper som beforskas var för sig.
- Det aktiva engagemanget i deltagande forskning om olika grupper som riskerar att exkluderas är begränsat.
- Metoderna för forskning om delaktighet skulle kunna förändras väsentligt om man i större utsträckning använde tekniska hjälpmedel, digital teknik och resurser som ideella organisationer och civilsamhällesorganisationer kan erbjuda.

Det fortsatta arbetet i fas 1 ledde fram till VIA-ramverket för meningsfull delaktighet i inkluderande undervisning. Ramverket, som illustreras i **VIA-infografiken**, består av fyra huvuddelar: **utrymme, röst, lyssnare** och **inflytande**. De här delarna kommer från en **modell för barns delaktighet** som tagits fram av Laura Lundy som är professor vid Queen's University Belfast (**Lundy, 2007**).

I VIA-ramverket tillämpas Lundys modell på utbildningsområdet och utökas så att även barnens och ungdomarnas familjer ingår. I utformningen av ramverket har även andra teoretiska modeller för elevers och familjers deltagande använts för att även få in mer allmänna etiska frågor (exempelvis Unicefs arbete, **UNICEF, 2020**).

De fyra delarna går hela tiden in varandra och växelverkar.

Utrymme anses allmänt handla om att få möjlighet att uttrycka sina åsikter i en trygg och inkluderande miljö.

Röst handlar om hur deltagarna får möjlighet att uttrycka sina åsikter. Tanken är att alla ska kunna uttrycka sina åsikter på ett sätt som är tillgängligt, relevant, lämpligt och meningsfullt för den aktuella personen eller gruppen.

Inflytande handlar om hur åsikterna påverkar beslut och om de förändringar som besluten leder till, som alltså är det som gör delaktigheten meningsfull.

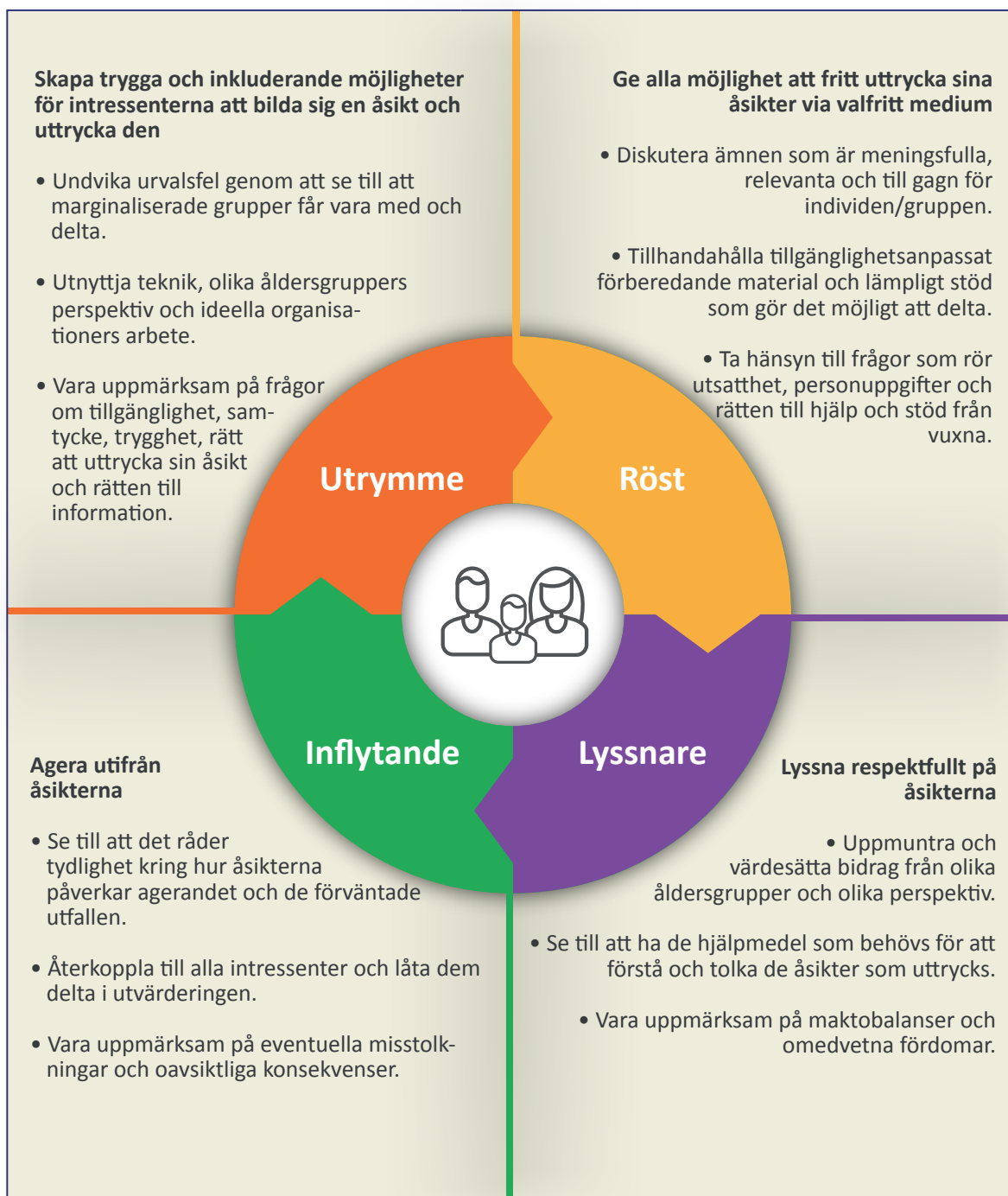

Lyssnare handlar om målgruppens ansvar för att åsikterna ska få komma fram. De som lyssnar måste ha möjlighet att vidarebefordra andras åsikter på ett ansvarsfullt sätt.

Alla aspekter i ramverket präglas av ett **etiskt förhållningssätt**, där man vill öka medvetenheten om och arbeta med sådant som samtycke, tillgänglighet, sårbarhet, trygghet, maktbalanser, fördomar och öppenhet.

VIA-ramverket

Figur 1. VIA-ramverket för meningsfull delaktighet i inkluderande undervisning: huvuddelarna och etiska frågor

Fas 2: VIA-ramverket omsätts i praktiken

I fas 2 (2022) arbetade företrädare för Island, Malta och Norge tillsammans i en mindre grupp, där man genomförde interaktiva aktiviteter med elever och familjer ute i länderna. Metoderna som användes i detta arbete var utformade efter VIA-ramverket, som fungerade som praktisk vägledning.

Genom arbetet i de enskilda länderna ville man

- vidareutveckla och praktiskt testa de praktiska aspekterna av VIA-ramverket med avseende på huvuddelarna utrymme, röst, lyssnare och inflytande,
- få fram underlag för arbetet med att ta fram VIA-verktygslådan.

Varje land valde sin egen fråga och det lämpligaste sättet att arbeta med intressenter på nationell och lokal nivå. Medarbetarna i VIA-projektet bistod länderna med reflekterande frågor som hade tagits fram utifrån VIA-ramverket och som vägledde dem genom de olika stegen i arbetet. VIA-medarbetarna tillhandahåll även praktiska resurser (i form av verktyg, riktlinjer och lämpliga metoder) beroende på den fråga och de deltagare som det aktuella landet hade valt att arbeta med.

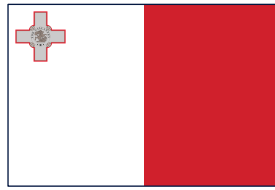
Efter inledande gruppdiskussioner utarbetade varje land en plan som man sedan genomförde i det egna landet. Alla tre länder ville undersöka elevers och familjers erfarenheter av delaktighet genom olika sätt att få fram åsikter, som lärande klassrumsbesök, fokusgrupper, intervjuer och observationer.

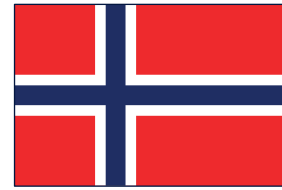
Island

Lärande klassrumsbesök
och fokusgrupper med
elever

Malta

Intervjuer med familjer
Aktiviteter med elever

Norge

Observationer
Elevenkät
Intervjuer med
beslutsfattare

Figur 2. Aktiviteter i de tre länderna

Island ville särskilt utvärdera ett lovande initiativ som tidigare hade genomförts på en liten skola med stor andel invandrarelever. I Malta utvärderade man en policy som innebar att man inrättade enheter för elever med autism i vanliga skolor. Man inhämtade åsikter från de elever som hade gått i dessa enheter och intervjuade deras föräldrar. I Norge utvärderade man processer och strukturer för samråd med elevrepresentanter och beslutsfattare som fanns på nationell nivå.

 Vi som har en funktionsnedsättning lämnas ofta utanför dialogen om våra egna liv på ett iögonfallande sätt.

(Cologon, 2020, s. 2)

Trots att syftena, omfattningen och sammanhangen skilde sig åt mellan länderna framträdde **gemensamma teman** i gruppdiskussionerna och reflektionerna, som alla hade att göra med meningsfull delaktighet:

- Oavsett vilket syfte man har med att lyssna bör rösterna komma från elever/familjer med **olika bakgrunder och varierande erfarenheter** i olika sammanhang och inte från en homogen grupp.
- Man bör särskilt uppmärksamma att olika grupper av elever/familjer kan tycka helt olika och ha **åsikter som motsäger varandra**.
- Det uppstår praktiska och etiska frågor kring **anonymitet** och **informerat samtycke**, särskilt när det gäller att engagera elever med olika behov av hjälp.
- Beslut och förändringar kan behöva genomföras "på stående fot" på grund av tidsbrist och **oförutsedda händelser**. Att anordna fysiska möten med elever från hela landet kan vara tids- och resurskrävande, och det behövs noggrann planering.
- **Skolor och pedagoger** kan underlätta för elever och familjer att få komma till tals.

- Man måste vara särskilt uppmärksam så att man ger möjlighet till meningsfull delaktighet till de som är **sårbara, marginaliserade** och vars röster sällan hörs.

Dessa gemensamma teman visade att viktiga aspekter i VIA-ramverket och de **främsta slutsatserna** från arbetet är riktiga.

Genom att med European Agencys stöd anordna samarbetsaktiviteter i sina egna länder fick länderna tillfälle att fundera kring processen på ett **mer systematiskt och reflekterande sätt**, där man i varje del av arbetet uppmärksammande och diskuterade etiska frågor.

Genom att tillämpa olika delar av ramverket fick länderna möjlighet att tänka annorlunda kring delaktighet. Som en av Maltas företrädare noterade:

 Man har ett antal invändningar och tror att det här kan vara riktigt svårt, men genom att planera, och till och med ha några reservplaner, förstår man att man faktiskt KAN ta del av de här rösterna.

(Maltas företrädare i styrelsen)

I **den fullständiga rapporten** (European Agency, 2022b) finns mer information om arbetet ute i länderna. Den kan vara av särskilt intresse för länder som vill arbeta för meningsfull delaktighet.

VIA-verktyglådan

När arbetet i länderna var avslutat sammanställdes alla resultat och iakttagelser och allt praktiskt material och praktiska resurser från de båda faserna i VIA-projektet i en fritt tillgänglig, webbaserad verktyglåda. **VIA-verktyglådan** innehåller praktiska sätt att samarbeta med elever och familjer. Här ges råd om hur man kan agera utifrån, och verkligen ta hänsyn till, deras åsikter när beslut ska fattas. Här finns exempel från European Agencys medlemsländer och länkar till arbete och resultat från arbete som European Agency genomfört inom ämnet, liksom till forskning, policy och initiativ från olika internationella organisationer.

Verktyglådan är en dynamisk resurs, och tanken är att olika beslutsfattare på alla nivåer i utbildningssystemet ska använda den som stöd för att bli förändringsagenter i sina skolor, lokalsamhällen, regioner eller länder. Följande intressenter kan ha nytta av verktyglådan:

- elever, familjer, de som arbetar i skolan och forskare,
- skolledare och ansvariga på huvudmannanivå,
- regionala och kommunala organ,

- ideella organisationer och
- nationella beslutsfattare.

European Agency's medlemsländer får gärna fortsätta att lägga upp exempel på meningsfull delaktighet från sina länder.

Verktöglådan presenterades vid en VIA-tillställning i Belgrad i Serbien i maj 2023. Över 80 beslutsfattare, elever och familjemedlemmar från European Agency's medlemsländer deltog. Deltagarna fick en översikt över arbetet i VIA-projektet och fick sedan genomföra interaktiva aktiviteter där man diskuterade frågor och utmaningar kring meningsfull delaktighet. En film spelades in under tillställningen, där vuxna och elever ger sin syn på sitt bidrag till VIA-arbetet.

Figur 3. En elev och en beslutsfattare håller ett gemensamt föredrag på VIA-tillställningen

Råd till beslutsfattare

Arbetet i VIA-projektet har visat att beslutsfattare inom utbildningsområdet anser att det är viktigt att elever och familjer deltar i beslutsfattandet men att policy inte har omvandlats i praktik. För att åstadkomma hållbar förändring måste **beslutsfattare föra en öppen dialog** och säkerställa att familjernas åsikter får vara en del i förändringsprocesser.

I VIA-projektet fastställdes **åtta råd** för hur beslutsfattare kan åstadkomma meningsfull delaktighet för elever och familjer. Råden är riktade till beslutsfattare och andra som har ledande befattningar inom utbildningsområdet, men de kan även fungera som referens för alla intressenter inom detta område.

1. Systematisera rutiner för meningsfull delaktighet för elever och familjer på nationell, regional och lokal nivå

Policy om elevers och familjers rättigheter bör innehålla tydliga rutiner för delaktighet i hela utbildningssystemet, och dessa rutiner bör utarbetas genom sektorsövergripande samarbete. Det är genomgående viktigt att betona familjernas roll när det gäller att göra elevens röst hörd och beaktad när beslut ska fattas.

2. Öka delaktigheten i arbetet med att utforma lagstiftning och policy

Elevernas och familjernas delaktighet på policynivå måste vara verklig och inte endast symbolisk. Grupper och enskilda som inte tidigare har fått vara med och påverka beslut på policynivå som påverkar dem och deras klasskamrater, skolor och omständigheter måste få delta aktivt.

3. Tillämpa ett etiskt förhållningssätt i alla delaktighetsfaser

Ett etiskt förhållningssätt gäller för frågor om deltagarnas samtycke, trygghet och integritet. Det handlar om hur åsikter samlas in, registreras, redovisas och används, om huruvida förhållningssätten är av godo för eleverna och/eller familjerna och om hur öppet informationen vidarebefordras. Det viktigaste är dock att åtgärda maktobalanser i delaktigheten.

4. Leta upp och inkludera marginaliserade, ohörda och tystade röster

Beslutsfattare bör samarbeta med skolor och lokalsamhället för att hitta marginaliserade grupper och lyssna på deras åsikter. De bör vara medvetna om att unga och vuxna är beroende av varandra och om att familjerna har en roll att spela när det gäller att utveckla och bekräfta elevernas röster i frågor som rör deras skolgång.

5. Var medveten om förekomsten av olikheter mellan grupper och flera grupptillhörigheter

Alla beslutsfattare bör ha i åtanke att grupper består av unika individer. Det är viktigt att komma ihåg att elever och familjer kan tillhöra flera olika grupper och sammanhang som påverkar och formar deras synsätt. Elever och familjer som anses tillhöra en viss grupp har fortfarande egna erfarenheter och åsikter som inte är gruppens. Ett sådant här synsätt kan leda till förändringar som gynnar alla elever och alla familjer.

6. Använd många olika modeller, sätt och resurser för att göra det möjligt för alla att vara delaktiga på ett meningsfullt sätt

Eftersom alla elever och familjer är olika är det viktigt att använda sig av många olika resurser och att säkerställa rättvisa i alla led. Programansvariga och beslutsfattare kan ta hjälp av olika begreppsmodeller för att utforma samarbetsaktiviteter som spänner över policy och praktik. Sådana modeller innehåller ofta reflektions- och diskussionspunkter och praktiska frågor och praktiskt vägledning. Teknik ger den flexibilitet som behövs för att möjliggöra meningsfull delaktighet på olika sätt.

7. Stärk förutsättningarna för meningsfull delaktighet och aktivt lyssnande

Intressenter i ledande befattningar har inte bara ansvar för att underlätta meningsfull delaktighet på alla nivåer utan även för att stärka elevernas och familjernas förutsättningar att delta. Det är viktigt att hjälpa elever och familjer att få den kunskap, färdighet och förståelse som behövs för att de ska kunna vara delaktiga.

8. Främja relationer till ideella organisationer och civilsamhället

Intressegrupper, föreningar och lokala och internationella organisationer är viktiga när det gäller att sprida kunskap om förbisedda gruppers rättigheter och behov. Sådana organisationer bedriver ofta forskning inom dessa områden och tar fram tillgängliga, praktiska resurser för delaktighet. Dessa resurser, varav några finns med i **VIA-verktygslådan**, kan användas då beslut som rör inkluderande undervisning ska fattas. Beslutsfattare bör fundera kring vilka fördelar som kan uppnås genom att utveckla ett samarbete med sådana organisationer.

Avslutande kommentarer

VIA-projektet har visat att det går att åstadkomma meningsfull och hållbar delaktighet i beslut som rör skolfrågor. Projektet har lett fram till VIA-ramverket för meningsfull delaktighet i inkluderande undervisning, där även VIA-verktygslådan ingår. Det är ett reflektionsverktyg som ska hjälpa intressenter att ta itu med utmaningar och hinder för delaktighet i beslutsfattandet.

I projektet betonas vikten av att **alla åldersgrupper** får vara med och bidra och att elever, familjer och beslutsfattare inom utbildningsområdet arbetar tillsammans på alla nivåer. Ett sätt att komma framåt är att ta fram **policy uppifrån och komplettera det med initiativ** på lokal nivå och skolnivå **nedifrån**.

Genom att på detta sätt arbeta med förändring både uppifrån och nedifrån kan man öka medvetenheten om marginaliserade och tysta grupper och underlätta för dem att vara mer aktivt delaktiga. I projektet föreslås även ett mer demokratiskt och direkt sätt att

utforma och genomföra policy där beslutsfattare deltar i interaktiva aktiviteter på lokal nivå där elever och familjer får komma till tals.

Förhoppningen är att VIA-projektet och de framtagna råden om att mer systematiskt låta elever och familjer vara delaktiga i beslut som rör elevernas skolgång ska bidra till att vi får samhällen där man verkligen lyssnar på de berördas åsikter och agerar utifrån dem.

Källförteckning

Cologon, K., 2020. 'Is inclusive education really for everyone? Family stories of children and young people labelled with "severe and multiple" or "profound" "disabilities"' [är alla verkligen inkluderade i inkluderande undervisning? berättelser från familjer till barn och unga som anses ha allvarliga och flera eller djupgående funktionsnedsättningar] *Research Papers in Education*, 37 (3), 395–417.

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2022a. *Voices into Action – The Voices of Learners and their Families in Educational Decision-Making: Literature Review [från röst till handling – hur elever och familjer kan delta i beslut som rör elevernas skolgång: litteraturgenomgång]*. (D.C. Murdoch, A. Mangiaracina och A. Kefallinou, red.). Odense, Danmark

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2022b. *Voices into Action: Promoting learner and family participation in educational decision-making [från röst till handling: att underlätta för elever och familjer att delta i beslut som rör elevernas skolgång]*. (A. Kefallinou, D.C. Murdoch, A. Mangiaracina och S. Symeonidou, red.). Odense, Danmark

Lundy, L., 2007. "'Voice" is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child' [det räcker inte att bara få komma till tals: hur artikel 12 i FN:s konvention om barnets rättigheter kan förstås] *British Educational Research Journal*, 33 (6), 927–942.

Unicef, 2020. *Engaged and Heard! Guidelines on Adolescent Participation and Civic Engagement [engagerad och lyssnad på! riktlinjer för ungdomars delaktighet och medborgerligt engagemang]*. New York: Unicef

Sekretariatet:

Østre Stationsvej 33
DK-5000
Odense C
Denmark
Tfn.: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Kontoret i Bryssel:

Rue Montoyer 21
BE-1000
Brussels
Belgium
Tfn.: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org